

Når kan et barn bli trodd?

Bevisverdien i barns vitneforklaring i lys av troverdighetsvurdering¹

Kari Trøften Gamst

Innledning

Etterforskning og bevisførsel i overgrepssaker mot barn er kompleks og problematisk. Det som skiller sedelighetssaker mot barn fra andre straffereettslige forhold, er mangelen på faktiske bevis.² Som regel er det bare to vitner til et overgrep: barnet og overgriperen. Fordi det i slike saker sjelden foreligger tilståelse, er kunnskap om saksforholdet der et overgrep har forekommet, ofte avhengig av den informasjonen barnet gir under etterforskningen. Andre uavhengige og etterprøvbare forhold som belyser saken er av vesentlig verdi. Slike forhold kan være medisinske funn på barnet (fysiske skader), øyevitner, fysiske bevis som film eller fotografier, biologisk materiell, eller mistenktes innrømmelse. Øyevitner finnes så godt som aldri, og bevis som film eller fotografier kan være utydelige og ikke gi fullgod informasjon. Mistenkte kan, der innrømmelse forekommer, gi delvis og ufullstendig innrømmelse. Foruten biologiske funn, som også kan være tvilsomme, hviler ofte den sterkeste bevisbyrden på barnets vitneutsagn

¹ Artikkelen er en bearbeidet versjon av prøveforelesning over selvvalgt emne til dr.polit.-graden i spesialpedagogikk, 5. mai 2004 ved Det Utdanningsvitenskapelige fakultet, Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo. (Et sammendrag av avhandlingen ble trykt i *Barn* nr 1 2005, red.)

² Når barn vitner i utenomrettslige avhør (dommeravhør) kan det anmeldte forholdet dreie seg om mistanke om ulike forhold som for eksempel barn utsatt for vold, familievold, omsorgssvikt av forskjellig karakter og vold blant barn. I praksis er barn oftest vitne i saker som omhandler seksuelle overgrep. Denne artikkelen tar utgangspunkt i barn som vitner i sedelighetsaker.

alene (Street 1997). Slik er de bevismessige problemene store. Ofte vil ord stå mot ord, påstand mot påstand (Goodman m.fl. 1990, Ceci & Bruck 1995). Hvem av partene skal man feste lit til, fornærmede eller mistenkte, – barnet eller den voksne?

I strafferettslig praksis er det utbredt skepsis til barns evne til å gjens fortelle selvopplevde hendelser i en vitneforklaring. Avgjørelse om straffeskyld faller lett ut til den voksnes fordel, slik et eksempel fra en skyldspørsmålsavgjørelse i en straffesak viser. Her er stefar tiltalt for seksuell omgang med sin tolv år gamle stedatter. I utsnitt fra domspremissene heter det:

Også vitnets (jentas) forklaring har virket særdeles troverdig. Allikevel finnes det i det opplyste å foreligge slike omstendigheter, som gjør det betenkelig mot siktedes bestemte og under saken fastholdte benektelse, å anse det for bevist med den nødvendige sikkerhet, at tiltalte har begått de handlinger han er tiltalt for.

Det fremkommer at rimelig tvil må komme siktede til gode, og stefar blir frikjent for anklager om overgrep.³

Barns kompetanse som vitner

Et overordnet mål for doktoravhandlingen ”Barn som vitner” (Gamst & Langballe 2004),⁴ er å forbedre dommeravhørets kvalitet, og tilføre etterforskning og rettssystemet en avhørsmetode som ivaretar barnefaglige hensyn og juridiske krav. I studien synliggjøres barns kompetanse til å gjøre seg forstått og forklare seg gjennom en likeverdig og barnerettet behandling som informant og vitne. Barneperspektivet står i sentrum for studien, hvor barns rett til å bli hørt i saker som omhandler dem, er en vesentlig forståelse. Gjennom kvalitative studier av autentiske videoinnspilte avhør av barn, utvikles en systematisk teoretisk og metodisk modell for kommunikasjon mellom voksen og barn i rettslige intervjuer. Nye innsikter og fremgangsmåter for kommunikasjon med barn ved en dialogisk metode, viser

³ Av anonymitetshensyn oppgis ingen kilder.

⁴ Avhandlingens fulle tittel er ”Barn som vitner. En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør. Utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming”.

seg å øke informasjonsmengden fra barnet.⁵ Det oppnås spontan og utdypende, detaljert og ekspanderende fortelling med minimal struktur og ledelse fra den voksne. Avhandlingen i sin helhet høyner en bevissthet om barns formidlingsevne og en forståelse for informasjon fremskaffet fra barn.⁶

Et paradigmeskifte innen minnep psykologisk forskning viser i dag i etablert litteratur et endret syn på barnets kompetanse i forhold til å fortelle nøyaktig og utfyllende om selvopplevde stressfylte og traumatiske hendelser (Christiansson 1999, Eisen & Goodman 1998, Terr 1994). Fokus rettes mot barns grunnleggende evner til å huske hendelser av betydning, til forskjell fra tidligere forskning hovedsakelig basert på individualistisk kognitiv teori, som i høyere grad fokuserte på barnets begrensninger. Et syn på det inkompetente barnet, viker for et syn på barnets kompetanse som kontekstavhengig (Garbarino & Stott 1997). Gjennom avhandlingen beskrives hvordan avhørers kommunikasjon i avhørssituasjonen innvirker på barnets pålitelighet. Den voksnes innstilling og kommunikasjonskompetanse påvirker barnets evne og motivasjon til å formidle pålitelig informasjon (Ceci & Bruck 1995, Christiansson & Lofthus 1998, Fisher & Geiselman 1992, Gamst & Langballe 1993, 1997, 2004).⁷

For å sikre allsidig og helhetlig bevisprøving av barnets vitneforklaring i dommeravhøret, er således forhold ved intervju tilnærmingen som benyttes viktig kunnskap, som i en helhetsbedømmelse er med på å styrke

⁵ Sosialpsykologisk kognitiv teori, dialektisk relasjonsforståelse og dialogisk kommunikasjonsteori og traumeteori danner forståelsesrammen og det teoretiske perspektivet som ligger til grunn for avhørets kommunikasjonssituasjon (Bråten 1998, 2000, Christiansson 1994, Linnell 1998, Løvlie Schibbye 2002, Rommetveit 1999, Vygotsky 1978).

⁶ Opplæring i metodikken ligger til grunn for etterutdanningstilbudet i etterforskning av seksuelle overgrepssaker ved Politihøgskolen i Oslo. Kommunikasjonsmetoden viser seg applicable til varierte situasjoner og tilfeller hvor barn bør inngå som informanter i saker som angår dem, f.eks. i barnevern, helsevesen, og det pedagogiske praksisfeltet. Ved Institutt for spesialpedagogikk, (ISP), Universitetet i Oslo, pågår forskningsprosjektet "Den vanskelige samtalen. Barneintervjuet som metode i barnevernsfaglig utredning og forebyggende virksomhet". Prosjektet inngår i forskningsprogrammet "Oppvekstvilkår, problematferd og inkludering" under ledelse av professor dr. philos. Edvard Befring. Masterstudenter ved ISP er deltagere i pilotprosjektet "Barneintervjuet som forskningsmetode". Opplæring i metodikken ligger til grunn for etterutdanningstilbudet i etterforskning av seksuelle overgrepssaker ved Politihøgskolen i Oslo.

⁷ Det vises til gjennomgang av nyere forskningslitteratur om barns minne, påvirkelighet og kommunikasjonskompetanse i avhandlingen "Barn som vitner" (Gamst & Langballe 2004).

eller svekke bevisverdien.⁸ For å forstå og vurdere kompleksiteten ved barnets pålitelighet, må det også trekkes veksler på kunnskap om gode utredningsmetoder av selve vitneforklaringen fra barnet.

Barns vitnebevis

Målet med denne artikkelen er å vise hvordan vitenskapelig baserte innholdsanalyse-metoder, som ledd i en bevisføring, kan være til hjelp for å legitimere kvaliteten og det spesifikke innholdet i barnets vitneforklaring. Sentralt i dette ligger forsøk på å skille selvopplevde minner fra oppdiktning, fantasi eller påvirkning fra andre personer. Utgangspunktet for en bevisvurdering avgrenses til informasjonen barnet formidler i dommeravhør, og som fremvises for den dømmende rett via videoopptak og transkripsjon.

Et vesentlig anliggende er hvordan innholdet i barns vitneforklaring kan tillegges større vekt som bevismiddel enn hva vi erfarer i dag. Hvordan kan barns vitnebevis gis gyldighet? På hvilken måte kan det legges til rette for at innholdet i barns vitneforklaring får en reell og god behandling i rettsforhandlingene? Hvilke fenomener i selve vitneforklaringen bør påtalemyndigheten både i sitt forberedende arbeid med saker og under rettsforhandlingene, ha for øye, når de skal vurdere og presentere for den dømmende rett, sannhetsgehalten i de utsagn og forklaringer som foreligger fra barnet som vitne?

Det tas hovedsakelig utgangspunkt i innholdsanalysemodellen Criteria-Based Content Analysis (CBCA) (Steller & Köhnken 1989), som er utarbeidet for vurdering av pålitelighet i vitneforklaringer fra barn. I tillegg anvendes aspekter ved vitnepsykologisk utredningsteknikk og realitetsanalyse utarbeidet av Trankell (1972). Forståelsesmodellene har teoretisk basis i anvendt kognitiv rettspsykologi, dvs. vitnespsykologi. Modellene blir redegjort for senere i artikkelen.

I det følgende vil jeg se på forhold ved dagens rettspraksis for å tydeliggjøre hvilken forståelse artikkelens problemstillinger drøftes ut fra. Deretter vil sentrale begrep som sannhet og løgn bli sett opp mot hvordan bevis og bevisbyrderegler innen strafferettspleiens gjeldende kontekst praktiseres. Artikkelens hoveddel presenterer Steller & Köhnkens kriteriebaserte innholdsanalyse, der utvalgte vitneutsagn fra barn tjener som ek-

⁸ Metodologiske kommunikasjonsprinsipper og systematiske fremgangsmåter organiserer og strukturerer avhørsmetoden, slik at den lett kan etterprøves og evalueres. Et slikt grunnlagsmateriale gir verdifull informasjon til bruk under en rettsbehandling.

sempler for å belyse hvordan vitneutsagn kan prøves. Til sist drøftes slik bevisvurdering i et empirisk og kritisk perspektiv.

Vurdering av barns troverdighet og pålitelighet

Hvordan stiller rettsvesen og påtalemyndighet seg til barnets vitneforklaring? I retten i Norge i dag skjer bedømming av troverdighet og pålitelighet av barn i dommeravhør hovedsakelig under selve hovedforhandlingen, når videoopptaket av barnets forklaring fremvises. Det dannes da en oppfatning av barnet som troverdig eller ikke troverdig.

I diskusjonen om troverdighet blandes vanligvis begrepene troverdighet og pålitelighet, mens det særlig i rettslig sammenheng er viktig å holde disse begrepene fra hverandre. Med troverdighet menes det inntrykk av sannhet som et vitne gir. Det innebærer en individuell vurdering som ikke behøver å basere seg på en pålitelig eller konsistent vitneforklaring. Slik flyttes fokus feilaktig fra bedømmelse av det som eventuelt har hendt, til en skjønnsmessig subjektiv bedømmelse av barnet.

Pålitelighet derimot, refererer til bevisverdien som kan tillegges utsagnene i en vitneforklaring. Det er utsagnenes bærekraft eller nøyaktighet, innholdsverdien, som bedømmes. På et slikt grunnlag for å forstå pålitelighet, kan innholdsanalyser anvendes. Hvis forståelsen av disse begrepene sammenblandes, kan en risikere at en pålitelig person blir ansett som ikke troverdig på grunn av lav status, som barn har, og en person med høy status og posisjon, bli ansett som en troverdig person. Et sentralt spørsmål er: Hvor pålitelig er et troverdig vitne?

Domsavgivelser og referater fra retten viser seg å ha svakt feste i vel-etablert vitnepsykologisk kunnskap, og avspeiler hvordan begrepene troverdighet og pålitelighet blir brukt om hverandre i betydning. Individuelle og rollestyrte holdninger gir seg utslag i skjønnsmessige, intuitive og relativt tilfeldige vurderinger av barnets vitneforklaring. Innen domstolene og norsk rettspraksis gis lite oppmerksomhet om vitenskapelige, systematiske metoder for å undersøke påliteligheten i en vitneforklaring fra barn. Enda har strafferettsprosessens dogmatikk ikke begynt å praktisere endrede vitnepsykologiske teorier om barns troverdighet, spesielt når det gjelder barns forklaringer om seksuelle overgrep (Grothe Nilsen 1994). Magnussen & Stridbeck (2001) uttrykker dette ved å hevde at ... ”det foreligger vitnepsykologisk kunnskap som kan være et nyttig korrektiv til mer folkløristiske antagelser om pålitelighet og troverdighet som preger vår norske retts-

pleie” (s. 45).

Dommeravhøret har en dobbel funksjon fordi det både er et ledd i politets etterforskning og et rettslig avhør til bruk for en hovedforhandling. Hennum (1999) viser i sin doktoravhandling ”Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn” at det tradisjonelt sett kun er siktedes tilståelse som regnes som bevis. Hennum stiller spørsmål ved hvorfor politet legger så mye arbeid i etterforskningen (dommeravhøret), når den betyr så godt som ingenting for det rettslige utfallet. Slik får politiets etterforskning symbolsk funksjon, hevder hun.

Sannhet og løgn

I et dommeravhør formenes barnet ut fra sitt modenhetsnivå om å fortelle sannheten. I et filosofisk perspektiv, er objektiv sannhet umulig; det finnes ingen verden som oppfattes som riktig eller gal, verden begynner og slutter med oppfatningene om den. Den som danner oppfatningen, fordreier virkeligheten (Malnes 1997). Det som er sant er derfor akkurat så tilfeldig, som iakttagelsesevnen og minnet tillater. Innenfor en slik forståelse vil barnets vitneforklaring ikke kunne være objektiv sann. Innslaget av subjektivitet i en fremstilling kan være lite eller stort.

I løgnforskning skilles mellom (i) ubetinget løgn, som er løgn fullstendig ulik sannheten, (ii) overdrivelser av fakta og (iii) subtil løgn, som er å skjule informasjon, noe som er særlig typisk for barn utsatt for overgrep (DePaulo m.fl. 1996). Uttrykk for fantasi er en form for usannhet hos barn, som gjerne gir seg utslag i uforståelige og usannsynlige innslag. Interessant er løgnforskning som dokumenterer at pålitelige aspekter kan inntruffe i en ellers upålitelig forklaring (Dalenberg 1996, Everson 1997). Når barnet lyver, lyver det nødvendigvis ikke om alt. Ved en sammenblanding av sannhet, fordreininger og fantasi er det spørsmål om hvordan kjernen av sannhet kan identifiseres hos barnet. Beretninger med usannsynlige utsagn bør således ikke forkastes i sin helhet, men evalueres i en bred kontekst for å finne mulige forklaringer. Årsaker til at barn fordreier virkeligheten kan være ut fra motiver som (i) når de forventer negative reaksjoner, (ii) når de er truet til å tie, (iii) for å oppnå belønning og (iv) på oppfordring fra autoritetspersoner (Vrij 2000).⁹ Interessant i denne sammenheng er at barns un-

⁹ For å forstå en rekke forklarlige omstendigheter som ligger bak barns fantasi fremstiller Everson (1997) en oversikt med ulike deskriptive kategorier, som at barnet har vært utsatt for påvirkning i form av press, kognitiv umodenhet eller utslag av symptomer på traume. For mer

derrapportering om overgrep fremkommer i langt større grad enn direkte løgn (Vrij 2000).

Bevisbyrderegler

Rettssystemets underliggende ideologi preger rettsaktørenes praksis i rettsaker generelt, og danner en viktig forståelsesramme for artikkelens problemstillinger. Beviskrav for straffeskyld i Norge er generelt meget strenge. Det blir hevdet at det i straffeprosessen er viktigere å sikre uriktig avgjørelse i én retning, dvs. domfellelse, enn i den motsatte, frifinnelse. I det ligger den juridiske doktrinen om at det er bedre at ti skyldige går fri enn at en uskyldig dømmes. Noen mener bevisene bør være 100 % sikre. Prinsippet om uskyldspresumsjon innen strafferetten er at enhver er uskyldig inntil rettskraftig dom, dvs. skyld er bevist etter loven. Når det i overgrepssaker ikke er ført noe bevis, da er det heller ingen skyldig.

For barn som vitner i overgrepssaker, stiller slike bevisbyrderegler store krav til barnet. Det er vanskelig for et barn gjennom sin vitneforklaring å føre bevis for at overgrep faktisk har funnet sted. Uskyldspresumsjonen og bevisbyrdereglene er bare helt ut overbevisende, så lenge man overser konsekvensene for barn som ofre (Eriksen 2003). Manglende bevis kan føre til henleggelse tidlig i etterforskningsstadiet. Men det innebærer ikke med sikkerhet at ikke noe har skjedd. Barn kan ha vært utsatt for overgrep uten at det fører til påtale eller fellende dom, fordi bevisene ikke anses som tilstrekkelige. Hva kan kunnskap om pålitelighet- og troverdighetsvurderinger bidra med i slike situasjoner?

Uno Undeutch

Den tyske vitnepsykologen Uno Undeutchs pionerarbeid fra 1967 ligger til grunn for dagens modeller for vurdering av troverdighet i overgrepssaker mot barn. Undeutchs troverdighetsanalyse "Statement Reality Analysis", ble utviklet for å møte vanskeligheter med å skille vitneforklaringer fra barn basert på virkelige erfaringer, fra forklaringer basert på fantasier eller

detaljer og forståelse av momenter for uriktige forklaringer hos barn, henvises til artikkelen "Understanding Bizarre, Improbable and Fantastic elements in Children's Accounts of Abuse" (Everson 1997).

oppdiktet informasjon. Ifølge Undeutch er det autentiske utsagnet et faktum som kan underkastes analyse. Bestemte, relativt eksakte, definerbare kriterier danner nøkkelredskap for bedømmelse av forklaringens sannsynlige pålitelighet, hevdet Undeutch. Ifølge Trankell (1972) ligger det i et realitetskriterie et presist krav som må oppfylles, for at det studerte fenomenet skal kunne vise til den kategori av fenomener, som kriteriet er oppstilt for. Tilstedeværelse av et kriterium øker kvaliteten og styrker antagelsen om at vitneforklaringen er basert på genuin personlig erfaring, mens fravær av et kriterium ikke nødvendigvis betyr at forklaringen er fabrikkert.

I den såkalte Undeutch-hypotesen ligger en grunnleggende antagelse om at kjennetegn ved virkelighetsbeskrivelser skiller seg i kvalitet og innhold fra oppkonstruert løgn og fabrikerte forklaringer. I store trekk tilsier det at det i en erfaringsbeskrivelse er sterkt fokus på selvreferanser og spontane fortellinger. Subjektets (vitnets) opplevelser, følelser, tanker og persepsjon er fremtredende her, mens subjektet oftest er passiv tilskuer i en oppdiktet, fabrikkert hendelsesbeskrivelse. Slik forklaring inneholder også flere indirekte og korte svar (Undeutch 1967).

Criteria-Based Content Analysis

I det følgende fremstilles validitetskriteriene i Steller & Köhnkens innholdsanalyse, Criteria-Based Content Analysis, heretter forkortet CBCA. Undeutchs arbeid ligger til grunn for denne modellen, som internasjonalt er den mest anvendte metode for verifisering av pålitelige vitneforklaringer hos barn.¹⁰ Sider ved Trankells utsagnsanalyse (Trankell 1972) blir referert til der interessante likhetstrekk utdyper CBCA.¹¹

Den kriterie-baserte analysen CBCA består av fem kategorier med til sammen 19 kriterier, som tar for seg spesifikke elementer ved det verbale innholdet. Kriteriene illustreres av barneutsagn fra vitneforklaringer i sede-

¹⁰ Steller & Köhnken (1989) reorganiserte og systematiserte Undeutchs arbeid, til analysemetoden "Statement Validity Analysis" (SVA). SVA består av en omfattende validitetsvurdering (Validity Checklist) hvor Criteria-Based Content Analysis (CBCA) inngår som en innholdsanalyse. For helhetlig bevisvurdering suppleres CBCA analysen med forhold som vurderer de psykologiske karakteristika ved vitnets alder (kognitiv modenhet, som mottagelighet for suggesjon), karakteristika ved intervjumetoden, omstendigheter rundt hendelsen, og vurdering av forklaringen opp mot kontrollerbare forhold og annen kunnskap om saken.

¹¹ Trankell utviklet en vitnepsykologisk arbeidsmetode som systematiserer samspillet mellom de ulike delene av et rettslig utredningsarbeid. Her inngår en utsagnsanalytisk realitetsanalyse.

lighetssaker, hvor det foreligger domfellelse og/eller tiltalte har erkjent straffeskyld. Utsagnene er utvalgt fordi de gir god illustrasjon av de bestemte kriteriene, og viser hvordan barn kan uttrykke seg. Utsagnene er beskyttet ved anonymisering, men holdt nær opp mot meningsinnholdet i de autentiske utsagnene. Flere utsagn innehar således sensitivt innhold.

Generell karakteristik av vitneforklaringens konsistens

Første kategori er generell karakteristik av hele vitneforklaringens innholdsmessige konsistens, med følgende tre kriterier: forklaringens logiske struktur (1) ustrukturert fremførelse (2) og detaljrikdom (3).

Ved det første kriterie vurderes hvordan forklaringen logisk henger sammen. Passer de forskjellige uttalelsene sammen? Stemmer de overens? Hvordan passer ulike detaljer i et utsagn fra ulike utgangspunkt sammen med en rekonstruksjon av meningsfull koherent beskrivelse av et forløp? Gjengis samme detaljer ved flere anledninger? I denne sammenheng må tas i betraktning forklaringens grad av frie, ekspansive fortellinger. Forskning om barns pålitelighet viser bred enighet om at informasjon gjengitt fritt og spontant er mest nøyaktig, fordi den har fremkommet med minimal ledelse fra avhøreren (Ceci & Bruck 1995).¹²

I vitneforklaringen til en syv år gammel gutt, som beskriver overgrep fra læreren, fremkommer kategoriens andre kriterie: ustrukturert fremførelse:

Jeg måtte hjelpe han å rydde opp og sånn der inne, og så rydder jeg opp i sånne bøker, reklame og når vi gjorde det begynte han å snakke om fotball, størrelsen på fotballen og sånn. Når han snakka om det, så skulle han se om jeg visste størrelsen i buksene mine, så sa jeg nei, og så skulle han se om han fant en lapp, og så var det en lapp der, og så sa han ”det er ikke noen lapp, det står ikke noe om størrelsen der” og så måtte jeg ta av meg alle klærne og så måtte han måle meg og så tok han skinnet frem og tilbake. Jeg husker ikke så mye, men jeg tenkte på en mann som mamma har fortalt om, som ikke gjorde det sjøl, men som viste fram seg

¹² Et overordnet mål i den dialogiske avhørsmetoden, er å oppnå maksimal fri, spontan fortelling ved åpen, ikke-ledende kommunikasjon (Gamst & Langballe 2004).

sjøl. Og så måtte jeg holde t-skjorta mi oppe. Han dukka under, åsså satt han på knærne eller noe sånt.

Som vi ser her er beretningen ikke i for stor grad organisert og kronologisk fremstilt, noe som gjerne karakteriserer falske forklaringer. Utsagnet består derimot av mindre struktur i form av fragmenterte sekvenser om utenforliggende temaer og assosiasjoner, men har likevel logisk konsistens og mening, fordi gutten tilbakevender til beskrivelse av overgrepshandling. Winkel m.fl. (1991) finner at dette validitetskriteriet har mindre verdi hvis barnet har fortalt historien flere ganger før et vitneavhør. Da kan det lettere føre til en kronologisk historie.¹³

Følgende utsagn fra en tolv år gammel jente eksemplifiserer kategoriens tredje kriterie: detaljrikdom. Dette er informasjon ofte utløst fra sonderende og utdypende spørsmål fra den voksne, åpent og ikke-ledende:

Også ute i uthuset så har han en sånn seng som det går an å ta av en plate, på den sengen. Også har han dyne og pute. Og da på sengen, så ligger liksom platen løs, som han bare satt opp og så måtte jeg sitte der noen ganger og få sæd i munnen. Selv om jeg ikke ville. Han trua meg.

Vi ser hvordan jenta redegjør detaljert om hvordan onkelen har lagt fysisk til rette for å kunne gjennomføre overgrepshandlinger. I denne sammenheng er det å bemerke at forklaringer fra førskolebarn som har opplevd ett enkelt overgrep, har tendenser til å inneholde enklere struktur og mindre detaljrikdom, enn forklaringer fra eldre barn som har opplevd gjentatte overgrep (Raskin & Esplin 1991).

Spesifikt innhold

I innholdsanalysens andre kategori fokuseres på naturlig fremstilling av

¹³ Barn i skolealder kan gjengi en nær koherent narrativ om personlige hendelser, mens førskolebarn vanligvis mangler evnen til å strukturere forklaringer og ikke vet hva som er av betydning å gjenfortelle, slik at de er avhengige av intervjuers struktur og spesifikke spørsmål for å få det til (Fivush 1993, Hudson & Shapiro 1991). Forklaringen kan således bli usammenhengende, men som empiriske resultater viser fra analyse av temautvikling i dommeravhør, er det ofte et resultat av hvordan den voksnes spørsmål organiseres og stilles tematisk (Gamst & Langballe 2004).

konkret innhold. I kategorien ligger kriteriene kontekstuell forankring (4), beskrivelse av samspill og interaksjoner (5), gjengivelse av samtale (6) og beskrivelse av uventede avbrytelser i løpet av hendelsesforløpet (7).

En åtte år gammel gutt som i sin beretning avslører kidnapping og overgrepshandlinger, sier:

Jeg var på Vollen ved togstasjonen og spilte fotball med noen venner av min bror, og når vi hadde gått hjem sånn i halvsyvtiden eller noe sånt, så kommer en sånn fyr da, og tar opp kniven og sier ”Du skal bli med meg”. Og så begynte alt det dumme”.

Utsagnet innehar beskrivelse av kontekst i form av spatial informasjon (sted/lokaliteter), og temporal informasjon (tidfesting). Kontekst er knyttet til vanlige dagligdagse aktiviteter i barnets livsverden, som ofte viser seg å være kontrollerbare opplysninger.

En åtte år gammel jente forteller om hvordan onkelen truet henne til overgrep. I hennes utsagn finner vi informasjon som gir forståelse av atferd som avslører mistenktes holdninger, væremåte og tilnærminger (kriterie 5):

Jo, han sa jeg måtte gjøre det eller så, eller da, hvis ikke jeg gjorde det så ble han sur på meg og da gikk det ikke an å prate med han, ikke an å spørre om noen ting. Da var det nei til alt da. Hvis jeg spurte ”kan du følge meg hjem” så hadde det blitt nei med en gang. Så hadde jeg spurt ”kan jeg låne sykkelen” så var det nei det og. Jeg måtte høre på han ellers var alt nei. Han spør alltid om ”skal du være med å dusje” når han skal dusje, og så liksom, jeg vet ikke hvordan det går til, men liksom plutselig, – det er ikke det at jeg vil, jeg vil aldri. Og hvis jeg prøver å si at jeg dusja for eksempel i går, hvis jeg hadde gjort det, så sier han, ja men du trenger å dusje og sånn, og så begynner alltid det samme vonde. Han løfter meg opp, inntil seg, og så litt ned igjen i tissen sin.

Videre sier hun om onkelens strategier for etablering av kontakt:

Også har vi vært på skitur og på turer og sånn og så fikk jeg masse penger for det, og så lærte han meg å kjøre bil, så jeg kjørte bil mens han satt ved siden av.

I en ti år gammel gutts beskrivelse av voldtekter fra faren, finner vi gjengivelse av samtale som siteres som om de er i sin opprinnelige form, denne kategoriens sjette kriterie:

Når jeg ikke hører på han, og han sier ”nå skal vi elske”, så sier jeg nei, så blir han veldig sint, så sier han ”jeg skal sette tape på munnen din. Så sier jeg ”Nei det kan du ikke.” Så sier han ”Jo det kan jeg, jeg kan sette tape på munnen din”. Og jeg har ikke fortalt det til mamma, for da begynner hun å gråte. Han har satt tape på munnen min og jeg klarte ikke å prate. Så sa han ”Legg deg på sofaen”. Jeg ville ikke. Så sa han ”Legg deg på sofaen og så gjorde han sånne dumme ting med meg. Så kom tante. Og da lot han som ingenting en stund.

Sist i denne forklaringen fremkommer det syvende kriterie: beskrivelse av uventede avbrytelser.

Særegenheter i innholdet

I analysens tredje kategori ligger seks kriterier som representerer særtrekk ved innholdet: uvanlige detaljer (8), overflødige detaljer (9), nøyaktige detaljer som er misforstått (10), assosiering til utenforliggende hendelser (11), referanse til egne følelser (12), uvanlige (men realistiske) detaljer, som trekk ved personer, ting eller hendelser, med referanse til mistenktes psykiske tilstand (13).

Forklaring som inneholder spesiell, uvanlig informasjon fremkommer i en syv år gammel jentes beretning, hvor far er dømt for incest mot henne. Hun forteller om hvordan hun rømte hjemmefra:

Jeg låste meg inne på badet, og han truet meg og sa at jeg skulle låse opp døren eller bombardere eller hva han sa, det er en annen utgang, så jeg gikk ned i kjelleren og kom meg ut, jeg hadde bare t-skjorte, jeg hadde underbukse og ikke noe sko på bena.

Hendelsen er bekreftet ved at jenta ble funnet av politiet etter tolv timer, i et skur like ved hjemmet. Jenta forteller i en annen sammenheng:

Det var bare vann, ja, med tabletter til, det var tre tabletter, den ene var sånn liten og grønn og de to andre var hvite med bokstav. Han sier det er vitaminer, som jeg spiste.

Tablettene, som viste seg å være sovemiddel, ble under etterforskningen funnet i mistenktes nattbord.

Trankell's unikitetskriterie

Detaljer med perifer interesse for selve belysing av saken, er kategoriens neste kriterie (9), og behandles som et sentralt punkt i Trankell's evalueringsmodell, det såkalte unikitetskriteriet. Når vi, ifølge Trankell, forsøker å gjengi en virkelig opplevelse, forledes vi til å ta med utsagn som for det sentrale forklaringsinnholdet består av betydningsløse, overflødige detaljer for selve sakens anliggende. Detaljene i de følgende beskrivelsene vil vi se har tilknytning til både ytre forløp og egen personlige opplevelse av forløpet, som i en virkelighetsbeskrivelse er vanskelig å skille. Det subjektive momentet i opplevelsene får, ifølge Trankell, derfor en dominerende plass i spontane vitneutsagn. Forklaringer som er oppkonstruerte, savner vanligvis en slik personlig karakter. Den tilsiktede løgnens detaljer har preg av å være mer konsekvent og fattig på spontane, personlige utsagn og irrelevante detaljer (Trankell 1972). En fem år gammel jente sier:

Bestefar og jeg var nakne under teppet, da så jeg barnetv, jeg måtte dra på meg teppe litt mer, for det var kaldt, for noen ganger står døren litt sånn på gløtt for kattepusene går ut og inn hver gang. De vil opp til oss, men det vil ikke bestefar.

En syv år gammel jente, hvor naboen er dømt for utuktig omgang med henne, sier:

Han tok tunga mi inn i munnen min, det var ekkelt, han var så gammel. Jeg hadde parkdressen på som jeg hadde fått av tante på bursdagen min, og den hadde jeg tatt på meg nettopp. Glidelåsen er veldig hard.

I utsagnene fremkommer flere detaljer som for selve saken egentlig er uvedkommende.

Neste kriterie (10) refererer til detaljbeskrivelser som barnet egentlig ikke har forstått. De fleste barn under åtte år har sjelden detaljert kunnskap om seksuell atferd (Volbert & Van der Zanden 1996). En gutt på åtte år sier:

Han legger meg på sofaen, og så tar han klærne, og så kysser han meg på munnen, og så gjør han skitne ting, og kommer med snorkelyder, så sier han at jeg skal drikke tissen hans. Så sa jeg det gjør jeg ikke, jeg blir syk av det. Så sier han: Du må gjøre det, hvis du ikke skal komme i helvete. Det kom sånn søpplete ting ut av den, og da drakk jeg ikke det, jeg sa at det kom jeg til å bli syk av, men han sa at ”du må drikke det”.

Forløpet beskrives slik at vi må anse at barnet mangler kompetanse til å forstå og beskrive med adekvate ord. Ifølge Trankell innfris det såkalte kompetansekriteriet. I utsagnet til en jente på syv år forekommer samme fenomen: ”Når folk får barn, han prøvde sånn på meg.”

I kriterie 11 ligger det såkalte emosjonskriteriet. Med iakttagelser følger nesten alltid emosjonelle reaksjoner (Trankell 1972).¹⁴ En ti år gammel jente forteller om incest fra sin far, hvor hun inkluderer informasjon knyttet til egne følelser og tanker fra overgrepshandlinger, som frykt, tanker på å flykte, strategier for å unngå overgrep, og konsekvenser ved å avsløre:

Den første gangen var da jeg var åtte år. Han sa jeg skulle ta det med ro og slappe av. Jeg gjorde nå det, for jeg turte ikke si noe, for jeg var så redd. Han lå underst, og jeg lå oppå. Så holdt han liksom rundt meg da. Han pusta tungt på en måte. Hele tida, sånne stønnelyder. Jeg synes det er så ekkelt, at jeg får klumpen helt ned i halsen når jeg snakker om det. Jeg tenkte, hvor lenge skal dette vare, og hva kommer til å skje. Om de andre kommer hjem snart? Eller om de ville være vekke i timesvis? Jeg tenkte far min var gal. Jeg tenkte dette her skal bli aller siste gangen, og da mente jeg aller siste gangen også. Jeg syntes det var så forferdelig, jeg hadde ikke lyst til dette, men han gjorde bare som han ville.

¹⁴ Vi minnes dårligere omkringliggende detaljer i forbindelse med stressfylte og traumatiske hendelser. Følelsesmessige detaljer viser seg både hos barn og voksne å bearbeides i større grad og får rikere innkoding, og er slik mer tilgjengelig for minnet (Christiansson 1998).

I en annen sammenheng sier jenta:

Han sa han skulle slenge meg i sjøen hvis jeg fortalte noen, og jeg kan jo ikke svømme. Derfor ble jeg redd for å si noe.

En syv år gammel gutt som forteller om en nabo tiltalt for overgrep mot ham, belyser kategoriens neste kriterie (13). I dette kriterie ligger perseptuell informasjon hvor sensoriske opplevelser som lyd, smak og visuelle detaljer inngår, og kognitive operasjoner ved at gutten trekker slutninger om mistenktes tilstand:

Hånden hans skjelvet, og han luktet øl, og han lukket alle vinduene før han startet å røre meg. Han virket veldig stressa og masa hele tida, og så så han på klokka mens han gjorde det. Han virka hard liksom i ansiktet fordi han var så rar og pusta høyt hele tida.

Formidlingsmåte

Den fjerde kategorien fokuserer på selve måten forklaringen formidles på. Kriterier er spontane korreksjoner (14), innrømmelse av ikke å huske (15), tvil om egen troverdighet, (16) selvbekreftelse (17) og unnskyldning av mistenkte (18).

I en virkelighetsbeskrivelse er det rimelig at forklaringen endres, ettersom grunnlaget for beskrivelser er foranderlige bilder av minner. At man skal kreve at minnegjenkalling fører til såkalte konstante utsagn er således urimelig å forvente. Korreksjoner og endringer i vitneforklaringen tyder nødvendigvis ikke på bristende pålitelighet, men barnets ulike forsøk på å beskrive en virkelig hendelse tydelig (Trankell 1972). I det følgende utsagnet ligger spontane selvkorreksjoner og rettelser i den hensikt å fylle ut deler av historien:

Det var klokken fire, nei, forresten, det må ha vært senere fordi det var allerede blitt mørkt. Han kjørte fort, det var forresten en Volvo, og vi kunne ikke stoppe for rødt lys. Jeg satt langt fra ham, men etterhvert trakk han meg tett på ham. Jeg satt slik hele turen, nei ikke hele, men nesten.

I neste utsagn finner vi innrømmelse av manglende hukommelse, hvor barnet spontant erkjenner at det ikke vet eller ikke husker, eller innrømmer bare å huske deler av historien, eller husker mønstre for hvordan overgrep vanligvis skjer, såkalt script memory.¹⁵ Slike spontane utsagn forekommer gjerne når avhører oppsummerer eller gjentar deler av barnets forklaring, det oppstår en intervju-effekt med spontane refleksjoner og rettelser av innholdet. En ni år gammel jente sier:

Det er ekkelt å snakke om det, jeg vet ikke hvor mange ganger det er, det har skjedd nesten hver gang når jeg har vært på besøk hos pappa, det er kanskje to ganger det ikke har skjedd. Det går ikke an å huske, for jeg vet ikke. Det er så mange. Det er vanlig at han ihvertfall gjør det samme om og om igjen alle gangene.

Jenta er usikker på sin egen forklaring; hun sier jeg tror, kanskje, jeg er ikke helt sikker. Avhører spør jenta videre: "Kan du huske hvor gammel du var da." Jenta sier: "Jeg husker bare det som har skjedd, jeg."

De siste to kriteriene i denne kategorien illustrerer utsagn fra en jente på syv år, som klandrer seg selv for å ha blitt utsatt for overgrepshandlinger, og unnskylder sin far (kriterie 16,17):

Hadde ikke jeg vært til, hadde dette ikke skjedd. Jeg tror liksom at det er min skyld, fordi at det var, det er ikke sikkert at du skjønner det helt, men jeg føler det fordi det var jeg som tok hånden hans ut.

Hun sier videre:

Skulle ikke sagt hva pappa har gjort. Det skulle være en hemmelighet, men nå har jeg sagt det, og nå er det for sent. Håper du ikke skal sette han i fengsel, da begynner jeg å skrike høyt. Jeg synes pappan min er søt også jeg.

¹⁵ Barn som har stått i en overgrepssituasjon over lang tid, har lettere for å rapportere om typiske rutiner (script memory), mer enn om spesifikke aspekter ved en hendelse. Å skille ut detaljene til de ulike hendelsene er problematisk, og derfor gjengis bedre hva som vanligvis skjer. Dette samsvarer med skjemateorien til Christiansson (1998), som viser hvordan traumatiske minner om detaljer svekkes, mens typiske elementer forblir i minnet.

Overgreps-spesifikke elementer

Den femte og siste kategorien innlemmer overgreps-spesifikke elementer (19), som relaterer til kjennetegn og detaljer som er typiske for formidling av overgrep. Trankell benevner dette som konsekvenskriteriet. Her relateres til empirisk kunnskap om hvordan typiske overgrepshistorier skjer og formidles. Et typisk progressivt forløp begynner med svake tilnærmelser, kontaktetablering osv.

Empirisk forskning på dette området, hva forteller den?

Er det slik at troverdighetsmodeller som CBCA kan skille selvopplevde hendelser fra oppkonstruerte? Det er innlysende at modellen ikke er en absolutt indikator på hvordan barns pålitelighet kan vurderes. Kriteriene i innholdsanalysen kan bli tolket på ulike måter avhengig av den som evaluerer. Det vil alltid ligge en subjektiv vurdering av CBCA analysens kriterier. Evalueringsundersøkelser av CBCA synes imidlertid å bekrefte påfallende signifikante forskjeller mellom sannferdige og ikke-sannferdige forklaringer (Vrij 2000).¹⁶ Raskin & Esplin (1991) sammenlignet 20 bekreftede transkripte saker (tilståelse og/ eller medisinske bevis) med 20 tvilsomme (mistenkte benekter/fravær av faktiske bevis). Evaluering med CBCA førte til korrekt klassifisering av alle sakene. Tilsvarende studier av Boychuk (1991) og Lamb m.fl. (1997) støtter resultatene. Det fremstår bred konsensus innen internasjonal forskning om at analysemodellen CBCA er anvendbar som en kvalitativ evalueringsmodell. De systematiske retningslinjene blir ansett som hjelp for å organisere en helhetlig vurdering av påståtte overgrep mot barn, men tilpasningen av kriteriene bør utføres nyansert og med varsomhet i praktisk rettspsykologi. Innholdsanalysen er da heller ikke standardisert i noe land. Innholdsanalysemetoden CBCA er i aktiv bruk i rettssystemer blant annet i Tyskland, Nederland, Sverige, Nord-Amerika, og det forskes på overføringsverdi til avhør av mistenkte og voksne vitner.

Konklusjon

¹⁶ I forskningen inngår tre feltstudier og tolv eksperimentelle studier de siste 15 år.

Ovenfor har jeg pekt på forhold ved vitnepsykologisk kunnskap som kan ligge til grunn for at domstolen ved den dømmende rett, skal kunne øke sine muligheter til å bygge vurdering av bevis på saklig og inngående informasjon om innholdet i barns vitneforklaringer. Ved å stille denne kunnskapen i relasjon til de undersøkte barneutsagnenes konkrete form og innhold, har jeg vist hvordan rimeligheter i utsagnene kan oppdages. Utsagnsanalyser er å betrakte som en form for kritisk analytisk tenkning, hvor, ifølge Trankell (1972) ”... den hverdagslige fornuften er satt i system og gjort tilgjengelig for kontroll, ved at våre manipulasjoner med materialet er formalisert” (s.125).

Mitt hovedanliggende har vært å peke på nødvendigheten av å legge forholdene til rette for at straffesaker blir riktig avgjort når barn vitner. Slik påtalemyndigheten fungerer i Norge i dag, gir aktor og den dømmende rett sjelden fullgodt tilkjenne fornærmedes (barnets) opplysninger og synspunkter gjennom aktiv prosedyre. Hvis rettsikkerhetsbegrepet skal sies å ha en kjerne, bør det ikke bare benyttes for å fremme siktedes rettigheter i en straffesak, men sørge for økt innflytelse for fornærmede (Robberstad 1999). Barnet som fornærmet har krav på en mer aktiv og grundig prosedyre av sin forklaring, både gjennom at flere faktiske opplysninger kommer frem, og ved at flere argumenter om det anmeldte forholdet blir fremført. Slik vil barnet som ”ny” aktør øke mengden av kontradiksjon. I dette begrepet ligger det juridiske prinsippet om at alle parter skal høres i en rettsak, – som er et anerkjent middel for å få frem sannheten.

For at aktor og den dømmende rett skal få kjennskap til barnets opplysninger, – når barnet som aktør skal kunne fremtre ved at fullstendige argumenter på vegne av det kommer frem, er opplysningsbehovet og styrking av kunnskapsgrunnlaget overfor domstolene og det juridiske systemet stort. Validitetsvurdering, slik det er vist i denne artikkelen, i tillegg til analyse av avhørsmetodikk, involverer grundig kunnskapsformidling. Barnet som fornærmet vil gjennom praktisering av slik kunnskap fremtre som aktiv aktør, slik det i rettslig sammenheng har krav på. Ved dette antas at anmeldte saker hvor det er mistanke om overgrep mot barn, i høyere grad enn hva som forekommer i dag, kan oppklares. Det vil innebære at flere uskyldige blir dømt, og at uskyldige ikke blir siktet og tiltalt. Slik styrkes barnet og den mistenktes rettssikkerhet.

Litteratur

- Boyчук, T. 1991. *Criteria-Based Content Analysis of Children's Statements about Sexual Abuse: A Field-based Validation Study*. Doktoravhandling. Arizona State University. Tempe, AZ.
- Bråten, S. 1998. *Kommunikasjon og samspill. Fra fødsel til alderdom*. Tano Aschehoug.
- Bråten, S. 2000. Modellmakt og altersentriske spedbarn. *Essays on Dialogue. Infant & Adult*. Bergen: Sigma Forlag.
- Ceci, S.J. & Bruck, M. 1995. *Jeopardy in the Courtroom. A Scientific Analysis of Children's Testimony*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Christiansson, S.-Å. 1994. *Traumatiska minnen*. Borås: Natur og kultur.
- Christianson, S.-Å. 1999. *Barns minnesförmåga. Sexuelle overgrep mot barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Christiansson, S.-Å. & Loftus, E.F. 1998. Organization of traumatic memories. I: Dagiessh, T. & M. Power, red. *Handbook of Cognition and Emotion*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Dalenberg, C.J. 1996. Evaluation and treatment. Fantastic elements in child disclosure of abuse. *The APSAC (American Professional Society on The Abuse of Children) Advisor* 2: 1-10.
- DePaulo, B.M., Kashey, D.A., Kirkendol, S.E., Wyer, M.M. & Epstein, J.A. 1996. Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology* 70: 979-995.
- Eisen, M.L. & Goodman, G.S. 1998. Trauma, memory, and suggestibility in children. *Developmental and Psychopathology* 10: 717-738.
- Eriksen, M. 2003. Voldtekt og dets ofre. *Dagbladet*. Kronikk.
- Everson, M.D. 1997. Understanding bizarre, improbable, and fantastic elements in children's accounts of abuse. *Child Maltreatment* 2: 134-149.
- Fisher, R.P. & Geiselman, R.E. 1992. *Memory-enchancing Techniques for Investigative Interviewing. The Cognitive Interview*. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas.
- Fivush, R. 1993. Developmental perspectives on autobiographical recall. I: Goodman, G.S. & B.L. Bottoms, red. *Child Victims, Child Witnesses. Understanding and Improving Testimony*. N.Y.: The Guilford Press.
- Gamst, K.T. & Langballe, Å. 1993. *Seksuelle overgrep mot barn. Fokus på dommeravhør*. Prosjektrapport. Oslo: Redd Barna.
- Gamst, K.T. & Langballe, Å. 1993 11 januar. Barns troverdighet i straffesaker. *Dagbladet*. Kronikk.
- Gamst, K.T. & Langballe, Å. 1997 *Barn som informanter i dommeravhør. Opplæring og metodeutprøving*. Oslo: Justisdepartementet.
- Gamst, K.T. & Langballe, Å. 2004. *Barn som vitner. En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør. Utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming*. Avhandling til dr.polit.-graden. Institutt for spesialpedagogikk. Universitetet i Oslo.
- Garbarino, J. & Stott, F. 1997. *Hva kan barn fortelle os. Om tolkning og vurdering af kritisk information fra børn*. København: Hans Reitzels forlag.
- Goodman, G.S., Rudy, L., Bottoms, B.L. & Aman, C. 1990. Children's concerns and memory: Issues of ecological validity in study of children's eyewitness testimony. I: Fivush, R. & J.A. Hudson, red. *Knowing and Remembering in Young Children*. NY: Cambridge University Press.

- Grothe Nilsen, B. 1994. Seksuelle overgrep mod børn – meninger og holdninger blandt professionelle. *Juristen* 6. København.
- Hennum, R. 1999. *Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn*. Doktorgrad i kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Hudson, J.A. & Shapiro, L. 1991. Effects of task and topic on children's narratives. I: McCabe, A. & C. Peterson, red. *New Directions in Developing Narrative Structure*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lamb, M.E., Sternberg, K.J. & Esplin, P.W., Hershkowitz, I. & Orbach Y. 1997. Assessing the credibility of children's allegations of sexual abuse: a survey of recent research. *Learning and Individual Differences* 9: 175-194.
- Linell, P. 1998. *Approaching Dialogue. On monological and dialogical models of talk and interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Løvlie Schibbye, A.L. 2002. *En dialektisk relasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Magnussen, S. & Stridbeck, U. 2001. Vurdering av troverdighet: Hva sier forskningen. *Tidsskrift for strafferett*: 81-97.
- Malnes, R. 1997. *Filosofi for statsvitere*. Oslo: Tano Forlag.
- Raskin, D.C. & Esplin, P.W. 1991. Statement validity assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. *Behavioral Assessment* 13: 265-291.
- Robberstad, A. 1999. *Mellom tvekamp og inkvisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rommetveit, R. 1999. Om dialogisme og vitenskapelig disiplinert diskurs- og samtaleanalyse. Dialog som kommunikasjons- og samlivsform. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1 (17): 15-41.
- Steller, M. & Köhnken, G. 1989. Criteria-based content analysis. I: Raskin, D.C., red. *Psychological Methods in Criminal Investigation and Evidence*. N.Y: Springer-Verlag: 217-245.
- Street, H. 1996/97. Is it possible to establish the truth of a child's statement alleging sexual abuse? *Adopting and fostering* 4: 7-15.
- Terr, L. 1994. *Unchained Memories. True Stories of Traumatic Memories, Lost and Found*. N.Y: Basic Books.
- Trankell, A. 1972. *Vitnespsykologins arbeidsmetoder*. Stockholm: Bokförlaget Liber.
- Undeutsch, U. 1967. Beurteilung der Glaubhaftigkeit von Aussagen. I: Undeutsch, U., red. *Handbuch der Psychologie. Forensische Psychologie* (11): 26-181. Göttingen: Hofgrefe.
- Volbert, R. & Van der Zanden, R. 1996. Sexual knowledge and behavior of children up to 12 years: What is age-appropriate? I: Davies, G., S. Lloyd-Bostock, M. McMurran & C. Wilson, red. *Psychology, Law, and Criminal Justice: International Developments in Research and Practice*: 198-216.
- Vrij, A. 2000. *Detecting Lies and Deceit. The Psychology of Lying and the Implications for Professional Practice*. Chichester: Wiley & Sons.
- Vygotsky, L. 1978. *Mind and Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Winkel, F.W., Vrij, A., Koppleaar, L. & Van der Steen, J. 1991. Reducing secondary victimisation risks and skilled police intervention: Enchanting the quality of police rape victim encounters through training programmes. *Journal of Police and Criminal Psychology* 7: 2-11.

*Når kan et barn bli trodd?
Kari Trøften Gamst*

Kontaktadresse:
Kari Trøften Gamst
Måltrostveien 26b
NO-0786 Oslo, Norge
e-post: kari@gamst.com